

Dalia SVIDERSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

DĖL KELIŲ MARIJAMPOLĖS APSKRITIES VANDENVARDŽIŲ, PAPILDŽIUSIŲ IR PATIKSLINUSIŲ ESAMUS HIDRONIMIJOS DUOMENIS

LKI Vardyno skyriuje saugomi unikalūs tarpukario Lietuvoje ir po karo sukaupti vietovardžių ištekčiai. Vieni vertingiausių moksliniu požiūriu – tarpukario Lietuvos anketų duomenys, t. y. vietovardžių sanaupa lokaliu principu pagal buvusias apskritis¹. Tyrimo pagrindu straipsnio autorės pasirinkti iš gyvosios kalbos užrašyti Marijampolės apskrities vietovardžiai, fiksuoti trylikoje valsčių. Autentiška ir iki šiol netirta medžiaga pagal įvardijamų objektų rūšį skirstoma į grupes (sluoksnius): vandenvardžius, gyvenamųjų vietų vardus ir žemėvardžius (įvairių kitų žemės paviršiaus objektų vardus). Jau nustatyti Marijampolės apskrities atskirų klasių (subklasių) darybos bruožai, kilmės tendencijos ir kt. (Sviderskienė 2005; 2006a; 2006b; 2007). Rezultatai įdomūs, vertingi, be to – aktualūs. Jie papildė pavienius, atskirus vietovardžių, jų klasių (subklasių)² įvairiaspekčius tyrimus, daro mokslo ir

¹ Plačiau apie tarpukario Lietuvos anketų duomenis žr. Sviderskienė 2005, 91.

² Iš specialesnių vietovardžių tyrimų lokaliu principu minėtinas Šešupės ir Jiesios intakų darybos, kilmės, kirčiavimo aprašas bei trumpas šių vandenvardžių, tekančių Lietuvos teritorija, žodynėlis (Senkus 1963). Parašytos Ilonos Mickienės (Mickienė 2001), Renatos Endzelytės (Endzelytė 2005) ir Nerijos Bartkutės (Bartkutė 2008) daktaro disertacijos, kuriose greta kitų toponimų klasių darybiškai patyrinėta ir arealinė (Telšių, Joniškio ir kitų rajonų) hidronimija, nustatyti produktyviausi vandenvardžių darybos tipai bei dažnesni kilmės šaltiniai. Atskiru straipsniu skelbiama šiaurės vidurio Lietuvos vandenvardžių darybos analizė (Endzelytė 2004). Lygumų, Stačiūnų apylinkių vandenvardžių darybos ir kilmės tyrimai publikuoti „Versmės“ leidyklos parengtame ir išleistame leidinyje (Bilkis 2001). Panemunėlio, Baisogalos valsčių vandenvardžių analizės (darybos, kilmės bei semantikos požiūriais) duomenys, skelbiami internetinėje svetainėje „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ www.llt.lt (Bilkis 2009; 2009a). Be to, minėtini straipsniai, kuriuose atskleidžiamos atskirų vandenvardžių naujos kilmės, darybos hipotezės (Vanagas 1961, 1962; Bilkis 2006), chronologijos bruožai (Vanagas 1977, 1985) ir kt.

plačiąjai visuomenei prieinamą beveik nepublikuotą leksikos dalį – tarpukario laikotarpio Marijampolės apskrities vietovardžius. Turint omenyje Bronio Savukyno keltą, onomastikoje ir šiandien aktualią, mintį³ paisyti onimų ryšių su viso lingvistinio arealo toponiminiu kontekstu, tokio pobūdžio (arealiniai) tyrimai bent maža dalimi paremia lietuvių toponimikos sintetinius tyrimus.

Taigi grupėse aptariant ir analizuojant vietų vardų darybos tipus ir būdus, toponimus vertinant kilmės požiūriu, buvo atkreiptas dėmesys ir į tarpukario laikotarpiu fiksuotų vietovardžių vertę autentiškumo požiūriu, ypač vandenvardžių sluoksnyje. Iš Marijampolės apskrities valsčių anketų užrašyti 177 vandenvardžiai (148 upių ir upelių bei 29 ežerų vardai). Kartu su kitais Lietuvos vandenvardžiais jie yra fiksuoti dviejuose oficialiuose spausdintuose vandenvardžių šaltiniuose: „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas“ (toliau – LUEV) ir Aleksandro Vanago „Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas“ (toliau – LHEŽ), kalbininkų visapusiškai (kilmės, darybos, semantikos požiūriais) tirti (žr. Savukynas 1960; 1961; 1962; 1966a; Vanagas 1970; 1981 ir kt.).

Remiantis papildoma informacija, teikiama anketose⁴, pastebėta, kad 39 vandenvardžiai, tarpukario laikotarpiu iš gyvosios kalbos užrašyti Marijampolės apskrityje, nepublikuoti, netirti, neįtraukti į oficialius upių ir ežerų vardų sąrašus. Manant, kad jie galėtų būti svarbūs tolesniems lietuvių toponimikos tyrimams, papildytų jau žinomas lietuviškų hidronimų bendrašaknes grupes, suteiktų daugiau duomenų vandenvardžių lyčių raidos klausimais (kuri lytis senesnė, kuri pirminė ir kuri išvestinė ar pan.), vandenvardžiai skelbiami atskiru straipsniu. Pagal jau nusistovėjusią tokio pobūdžio darbams įprastą tyrimo tvarką pirmiausia straipsnyje bus aptartos vandenvardžių darybos ir kilmės galimybės, toliau – teikiami ir komentuojami kai kuriems žinomiems upių ir ežerų vardams rasti nauji variantai.

Vandenvardžiai straipsnyje darybos aspektu vertinami remiantis Aleksandro Vanago būtent šios toponimų klasės tyrimui sudaryta struktūrine-gram-

³ Plačiau žr. Savukynas 1966b, 172.

⁴ Ypač vertingi anketų duomenys, rodantys iš kur upė ar upelis išteka, į ką įteka, pro kokias gyvenamąsias vietas teka, šalia kokių vietų išsidėstę ežerai. Be šios informacijos daugeliu atveju vandenvardžiais įvardijamų objektų identifikavimas būtų negalimas. Nemenkesnė vertė ir kitų papildomų pastabų, fiksuotų anketose: upių, upelių, griovių, ežerų ilgio, pločio, ploto apibūdinimas; pastabos, ar vandens objektai vasarą išdžiūsta, ar teka tik palijus, ar yra nuolatiniai, ir pan. Ši informacija vertinga kaupiant duomenis apie vandenvardžiais įvardijamas, dažnai jau išnykusias, vietas.

tine klasifikacija (Vanagas 1970, 21–27). Pagal ją vandenu vardai skiriami į pirminius ir antrinius, pastarieji – į vedinius (šiuo atveju tik priesagų, nes priešdėlio ir galūnės vedinių neužfiksuota), sudurtinius, sudėtinius.

Vandenvardžių kilmės aiškinimas didele dalimi priklauso nuo jų atsiradimo laiko. Lietuviškojo sluoksnio vandenvardžių kilmei paaiškinti pakanka lietuvių kalbos žodžių (tiek bendrinių, tiek tikrinių (asmenvardžių ir kitų vietovardžių)). Atskirais atvejais, kada tiriamų vandenvardžių pamatiniams žodžiams pagrįsti ar patvirtinti skelbtuose lietuvių antroponimikos darbuose⁵ fiksuotų duomenų nepakako, remtasi abėcėline istorinių asmenvardžių karto- teka, saugoma LKI Vardyno skyriuje (toliau – IAK).

Tyrimas parodė, kad iš kitų kalbų žodžių susidariusių vandenvardžių tiriamame areale kilmės šaltinis yra slavų kalbos (dėl artimų kontaktų – dažniausiai lenkų kalbos bendriniai ir tikriniai žodžiai).

Taigi pagal pamatinius žodžius, iš kurių vandenvardžiai vedami, straipsnyje jie skirstomi į grupes: 1. Iš apeliatyvų kilę vandenvardžiai, 2. Iš kitų vietovardžių kilę vandenvardžiai, 3. Iš asmenvardžių ir apeliatyvinių asmenų pavadinimų kilę vandenvardžiai.

1. Iš apeliatyvų kilę vandenvardžiai

1.1. Pirminiai vandenvardžiai. Darybos procese jie nėra įgiję jokių darybos formantų ir yra adekvatūs bendriniais žodžiams, iš kurių, manoma, kilę: **Kapanica** grv., upl. Brb – slaviškos kilmės vv., sietinas su le. *kopanica* „griovys, kanalas, upės vaga“ (SJP 2, 464); **Krioklŷs** up. KzR: lie. *krioklŷs* „staigus vandens tėkmės kritimas“ (LKŽ^e); **Rynà** up. Ss: skol. *rynà* „vamzdis ar lovelis vandeniui nuo stogo nutekėti; juosta, dryžis, likęs nuo tekančio skysčio“ (LKŽ^e).

1.2. Vediniai. Priesagų vediniai. Daugelis jų sudaryti su lietuviškomis priesagomis *-auša, -elės, -yčia, -ynas, -inė, -inis, -(i)ukas*. Atsižvelgiant į nedidelį vedinių kiekį, vandenvardžiai teikiami abėcėlės tvarka brūkšneliu atskiriant kalbamą darybos formantą: **Daub-ėlės** up. Klvr: lie. *daubà* „slėnys, klonis, griova“ (LKŽ^e); **Grabūzd-ynas** upl. Krsn: lie. *grabūzdas* „tokia valgoma žolė plačiais lapais“ (LKŽ^e); **Kast-inė** up. Vv: lie. *kàsti, kàsa, kàsė* „kapstyti; rausti

⁵ Kildinant hidronimus iš asmenvardžių, pastarųjų pirmiausia ieškoma lietuvių antroponimijos šaltiniuose – „Lietuvių pavardžių žodyne“ (toliau – LPŽ), „Lietuvių vardų kilmės žodyne“ (toliau – LVKŽ⁵), Z. Zinkevičiaus monografijoje „Lietuvių asmenvardžiai“ (asmenvardžių rodyklė). Prireikus apeliatyvinio asmens pavadinimo, naudojamas „Lietuvių kalbos žodyno“ elektroninis leidimas (toliau – LKŽ^e).

duobę, griovį; žerti, versti į krūvą (žemes, grūdus, šiaudus, šieną...)“ (LKŽ^e)⁶; **Lók-auša** upl. KzR: lie. *lokỹs* „stambus žvėris ilgais plaukais ir plačiomis kojų letenomis, meška (Ursus)“ (LKŽ^e)⁷; **Malkin-ýčia** ež. Krsn: lie. *málkinė* „pašiūrė malkoms sudėti“ (LKŽ^e)⁸; **Šak-ýčia** up. Klvr: lie. *šakà* „nuo pagrindinės linijos atsišakojanti, kita kryptimi einanti kelio, upės, ežero, kalno dalis“ (LKŽ^e); **Ubag-ìné** ež. Krsn: lie. *ùbagas* „elgeta“ (LKŽ^e)⁹; **Varl-ìnis** up. Ss: lie. *varlẽ* „varliagyvių klasės gyvūnas su ilgomis užpakalinėmis kojomis (Rana)“ (LKŽ^e); **Žal-iùkas** up. Ss: lie. *žãlias*, -à „tokios spalvos kaip žolė; apgliaumijęs, glitumu aptrauktas“ (LKŽ^e), plg. lie. *žaliùkas*, -ė „kas žalias“ (ten pat).

Užrašytas vienas slaviškos priesagos *-enka* vedinys **Alš-enkà** up. Lbv. Manoma, kad ir vandenvardžio šaknis sietinà su slavų kalbų apeliatyvais – le. *olsza* „alksnis“, *ols* „alksnių miškelis“ (SJP 3, 766), br. *алѣс* „pelkė, bala“ (BRS, 85), plg. le. vv. *Olszanka*, *Olszanki* (SMPRL, 783)¹⁰.

1.3. Sudurtiniai vandenvardžiai (dūriniai). Pagal tai, iš kurių kalbos dalių atsirado abiejų sandų leksemos, jie toliau skirstomi į grupes.

1.3.1. Dariniai iš dviejų daiktavardžių: **Avin-mūšis** || **Avin-upis** upl. Vv: lie. *ãvinas* „avių patinas“ (LKŽ^e)¹¹ ir lie. *mūšà* „stiprus bangų plakimasis (jū-

⁶ Neatmestina vietovardžio kilmės galimybė iš lie. *kastinis*, -ė „sukastas“, ką paremia lingvistinės geografijos duomenys: *Šita bala kastinė* Lš (LKŽ^e).

⁷ Vandenvardžių *Lókauša* Lietuvoje užfiksuota ir daugiau – *Lókauša* 2 up. Krkn; up. Lkv. Visi jie laikomi priesagos *-auša* vediniais ir kildinami iš lie. *lokỹs* (žr. Vanagas 1970, 100; LHEŽ, 195). Manoma, kad Kazlų Rūdos apylinkėse tekančio upelio vardo daryba ir kilmė galėtų būti aiškinama taip pat.

⁸ Dėl kitų vandenvardžių su priesaga *-ýčia* pietiniame Lietuvos plote žr. Ambrazas 2000, 137.

⁹ Vandenvardžių su šaknimi *ubag-* kituose Lietuvos arealuose žinoma ir daugiau – *Ûbagpelis* up. Srd, *Ûbagravis* up. Grk, *Ûbagupelis* || *Ugùpelis* up. Pkr, *Ubagũ upẽlis* up. Antz, Srv (LHEŽ, 351). Nors visi pagal darybą priklauso skirtingiems antrinių vandenvardžių sluoksniams, kilmės požiūriu vedami iš lie. *ùbagas*.

¹⁰ A. Vanago teigimu, žinomos dvi vandenvardžių su šaknimi *alš-* kilmės hipotezės. Pagal vieną kamienas *alš-* turi šaknį **el-*, **ol-* „tekėti, tilžti“ ir šaknies determinantą *š*, o vandenvardžiai siejami su br. *алѣс* „liūnas, raistas, klampynė, bala, šlapia vieta“, *альсавина* „pelkėta vieta, per kurią teka upelis“, plg. br. *альса* „durpinga pelkė; pelkėta pieva, kartais su retais alksniais; alksnynas“, le. *ols* „pelkių miškelis“. Pagal kitą – visi minėti slaviški fiziografiniai terminai laikomi skoliniais iš baltų kalbų. Dėl tokio bendrašaknių vandenvardžių kilmės aiškinimo dar žr. LHEŽ, 40–41.

¹¹ Nors neišleistina iš akių tai, kad pirmasis sandas galėtų būti iš avd. *ãvinas* (LPŽ 1, 142); dėl tokios upelio vardų *Avinmūšis* || *Avinupis* kilmės dar žr. LVŽ 1, 244–246.

roje, vandenyje)“ (ten pat), *ùpė*¹²; **Bràst-upelis** upl. Ss: lie. *brastà* „negili upės vieta, per kur galima perbristi, pervažiuoti“ (LKŽ^e) ir *upėlis*; **Kamánt-upis** upl. Mrj: avd. *Kamantas* (Zinkevičius 2008, 99, 111, 209), plg. pvd. *Kamantáuskas*, *Kamantāvičius* (LPŽ 1, 902) ir *ùpė*¹³; **Mišk-upelis** up. Lbv: lie. *miškas* „medžiais apaugusi vieta; giria“ (LKŽ^e) ir *upėlis*; **Sal-upis** up. Vv: lie. *salà* „iš visų pusių vandens apsuptas sausumos plotas; *atkampiai, sunkiai prieinami* (Mrj)“ (LKŽ^e) ir *ùpė*.

1.3.1. Dariniai iš būdvardžių ir daiktavardžių: **Gil-ia-grabė** up. Krsn: lie. *gilūs*, *-ì* „toli einantis nuo paviršiaus į dugną, dubus“ (LKŽ^e) ir skol. *grābė* „griovys“; **Júod-a-raistis** up. Ss: lie. *júodas*, *-à* „anglies spalvos, tamsus“ (LKŽ^e) ir *raistas*; **Šveñt-upė** up. Prn: lie. *šveñtas*, *-à* „<...> turintis nepaprastos, stebuklingos galios“ (LKŽ^e) ir *ùpė*.

1.4. Sudėtiniai vandenvardžiai. Šioje antrinių vietovardžių grupėje skiriami kilmininkiniai ir kvalifikaciniai vandenvardžiai¹⁴.

1.4.1. Kilmininkiniai vandenvardžiai sudėti iš dviejų žodžių, kurių pirmasis, apibrėžiantysis, yra bendrinio žodžio kilmininkas, o antrasis – žemės paviršiaus objekto pavadinimas (*ėžeras, upėlis*): **Kapinių upėlis** upl. Mrj: lie. *kāpinės* „mirusiųjų laidojimo vieta, kapai“ ir *upėlis*; **Piliakalnio ėžeras** ež. Mrj: lie. *piliakalnis* „kalnas, kur stovi ar stovėjo pilis, pilies kalnas“ ir *ėžeras*; **Sodýbų upėlis** upl. Ss: lie. *sodýbos*, plg. *sodýba* „vieta, žemė apie namus su visais trobesiais; vieta, kurioje buvo trobos, sodybvietė“ ir *upėlis*; **Sōdo upėlis** upl. Mrj: lie. *sōdas* „žemės plotas, kuriame auga vaismedžiai ir vaiskrūmiai“ ir *upėlis*.

1.4.2. Kvalifikacinis vandenvardis, kurio abu žodžiai yra vardininko linksnio, užrašytas vienas – **Ežerinis griōvis** upl. Gdl: lie. **ežerinis*, plg. *ėžeras* „pastoviai pripildyta vandens natūrali loma“ ir lie. *griōvis*.

¹² Itin dažnai pasikartojančių iš visuotinai lietuvių kalboje paplitusių geografinių nomenklatūrinių terminų ir iš jų deminutyvinių lyčių susidariusių antrųjų sandų ir antrųjų dėmenų *ėžeras, griovys (griovis), raistas, upė* kilmė straipsnyje neaiškinama.

¹³ Kita vertus, galima kilmė iš lie. *kamántas* „gabalas; sklypas“ (LKŽ^e). Tokią galimybę paremia ir lingvistinės geografijos duomenys: *Jis turi kamántą žemės* Rdm (LKŽ^e). Abi kilmės galimybės, matyt, yra lygiavertės. Kito, rytiniame Lietuvos plote fiksuoto, vandenvardžio su *kamant-* teikiamos kilmės aiškinimo galimybės tiek iš asmenvardžio, tiek iš apeliatyvo galėtų būti vertintinos taip pat kaip lygiavertės (dar žr. LHEŽ, 144). Tai vėlgi patvirtina bei paremia asmenvardžio (dar žr. LPŽ 1, 902) ir bendrinio žodžio (*Kamantą duonos atariečiau* Dglš (LKŽ^e)) paplitimo duomenys.

¹⁴ Dėl sudėtinųjų vandenvardžių tipų dar žr. Vanagas 1970, 258–259, 273.

2. Iš kitų vietovardžių kilę vandenvardžiai

2.1. Pirminis. Užfiksuotas vienas vandenvardis, sutampantis su miško vardu: **Razgìrė** up. KzR: *Razgìrė* mš. KzR (VK)¹⁵.

2.2. Sudėtiniai vandenvardžiai. Visi užrašytieji yra kilmininkiniai, sudėti iš dviejų savarankiškų žodžių, kurių pirmasis yra gyvenamosios vietos, kalvos vardo, pro kuriuos upeliai tekėjo, kilmininkas, o antrasis – žemės paviršiaus objekto pavadinimas (visais atvejais *upėlis*): **Lazdýnkalnio upėlis** up. Ss: *Lazdýnkalnis* klv. Ss (VK); **Marackū upėlis** up. KzR: *Marackai* k. KzR (ATSŽ 2, 170); **Pagráužių upėlis** up. Lbv: *Pagráužiai* k. Lbv (ATSŽ 2, 214).

3. Iš asmenvardžių ir apeliatyvinių asmenų pavadinimų kilę vandenvardžiai

3.1. Vediniai. Užrašytieji – priesagų *-iškė*, *-iškis* vediniai: **Guñbr-iškė** upl. Ldvn: avd. *Gumbrÿs* (LPŽ I 743); **Riōgl-iškis** upl. Mrj: avd. **Rioglys* ar pan., plg. *Valentinum Roglis* 1639 m. (IAK)¹⁶, dar plg. lie. *rioglÿs*, *-ė* „kas nevikrus, nerangus, griozdas, kerėpla“ (LKŽ^e)¹⁷.

3.2. Sudurtiniai vandenvardžiai. Jie sudurti iš asmenvardžio arba apeliatyvinio asmens pavadinimo ir daiktavardžio: **Daunor-upis** grv. Prn: avd. *Daunóras*, *Daunōras* (LPŽ 1, 474; LVKŽ⁵, 99) ar pan.; **Juōz-upėlis** up. Lbv: avd. *Juōzas* (LVKŽ⁵, 185) ir *upėlis*; **Veln-upėlis** upl. Igl: lie. *vėlnias* „<...> piktoji dvasia, nelabasis“.

3.3. Sudėtiniai vandenvardžiai. Visi užrašytieji yra kilmininkiniai. Jie sudėti iš dviejų žodžių, kurių pirmasis – asmenvardžio kilmininkas, antrasis – žemės paviršiaus objekto pavadinimas (*upėlis*): **Juřgelio upėlis** upl. Lbv: avd. *Juřgelis* (LPŽ 1, 867); **Šėpšelio upėlis** upl. Lbv: avd. **Šėpšelis* ar pan., plg. le. pvd. *Szepsel* (SNP 9, 273), avd. *Andreas Szepszis* 1729–1776 m. (IAK), dar plg. lie. *šėpšelis* „kas plaukais apšėpęs, susivėlęs“ (LKŽ^e).

Vienu atveju pirmasis sudėtinio vv. dėmuo – bendrinio žodžio kilminin-

¹⁵ Pastebėta, kad tiriamame areale keletas ir kitų žinomų vandenvardžių su *-gir-* antrajame sande susidarę iš atitinkamų miškų vardų: *Klùsgiris* up. KzR: *Klùsgirė* mš. (LHEŽ, 161), *Kurōngiris* up. Lkč: *Kurōngiris* mš. (ten pat, 174), *Pasōdgiris* up. KzR: vv. **Pasōdgiris* (plg. ten pat, 247), *Pūstingiris* up. KzR: *Pūstingiris* pv., rst. (ten pat, 269).

¹⁶ Asmenvardis užrašytas iš Lankeliškių parapijos (Vilkaviškio r.) jungtųjų registracijos knygos 41 lapo (dėl šaltinio apibūdinimo plačiau žr. Maciejauskienė 2008, 138–140). Taigi abiejų onimų funkcionavimo geografija beveik sutampa.

¹⁷ Galbūt neatmestina ir alternatyvi hidronimo *Riōgliškis* kilmės aiškinimo galimybė – jis galėtų būti kilęs iš lie. *riōglinti* (*-yti*), *-ina*, *-ino* „nerangiai eiti, vilktis“ (LKŽ^e), plg. *Kurrioglini tu, rioglÿ?* Mrj (LKŽ^e).

kas, antrasis, kaip ir kitais minėtais atvejais – *upėlis: Šeškų upėlis* upl. Prn: lie. *šėškas* „plėšrus kiaunių šeimos žvėrelis (*Mustela putorius*)“ (LKŽ^e).

Greta pirminio, archajiškojo lietuvių hidronimų klodo, žymią dalį upių ir ežerų vardų Lietuvoje Aleksandras Vanagas skiria aiškios inovacijos vandenvardžiams. Tyrėjas laiko naujais hidronimus, kilusius iš įvairių vietų, kuriose yra hidroobjektai, pavadinimų, iš vietų nomenklatūrinių terminų. Kita genetškai naujų hidronimų grupė onomastas laiko tuos posesyvinės reikšmės hidronimus, kurie yra vienaip ar kitaip padaryti (priesaginiai, sudurtiniai ar sudėtiniai) iš gyvenamųjų vietų vardų arba iš antroponimų, nes savarankiškos svarbos hidronimikai bemaž neturi tik jie (plg. Vanagas 1977, 149). Todėl manoma, kad aptartų Marijampolės apskrities tarpukariu užrašytų vandenvardžių grupė priklauso vėlyvajam lietuvių hidronimų sluoksniui¹⁸.

Kadangi tarpukario anketų duomenys ne tik patvirtino, bet ir papildė turėtus duomenis apie kalbamo arealo vandenvardžius, toliau straipsnyje teikiama ir komentuojama kai kuriems žinomiems upių ir ežerų vardams rasti nauji variantai. Šiuo atveju straipsnio autoriui rūpi apibrėžti naujai surastų vandenvardžių lingvistinę vertę¹⁹.

Iš iki šiol nežinomų, arba žinomų, bet nefiksuotų oficialiuose vandenvardžių sąrašuose, galima paminėti šiuos upių ir ežerų vardų variantus:

Aguōninis (|| *Aguōnio ežeras* of.) ež. Lbv²⁰;

Kermušinė (|| *Kermušinis* of.) up. Mrj;

Lapupėlė (|| *Lapupė* of.) up. Prn;

Nipriūkas (|| *Nipras* of.) up. Vv;

Ūšventis (|| *Ošvenčià* of.) up. Prn;

Peršáika (|| *Peršėké* of.) up. Brb;

¹⁸ Pirminiam, archajiškajam klodui galėtų priklausyti nebent priesagos *-auša* vadinys – upėvardis *Lók-auša* KzR.

¹⁹ Dauguma čia minimų vandenvardžių (tiek oficialiosios lytys, tiek iki šiol žinomi jų variantai) visapusiškai išnagrinėti tyrėjų (dar žr. straipsnio įvadą). Naujai surasti jų variantai dažniausiai tik papildė jau žinomas bendrašaknes hidronimų grupes. Todėl, manoma, šių vandenų vardų analizė darybos ir kilmės aspektu nebereikalinga. Atskirai būtų galima aptarti nebent du naujai užrašytus darybinius variantus: *Aguōn-inis* ež. Lbv: *Aguōnis* k. Lbv (ATSŽ, 4) – dėl tokio ežero vardo kilmės aiškinimo žr. LVŽ 1, 24; *Raudėniškių ežeras* ež. Klvr: *Raudėniškiai* k. Klvr (ATSŽ, 259).

²⁰ Prieš skliaustus teikiamas vandenvardis, tarpukario laikotarpiu fiksuotas Marijampolės apskrities anketose, papildantis turimus LUEV, LHEŽ duomenis; skliaustuose – vandenvardžių oficialiosios lytys su variantais, fiksuotos jau minėtuose dviejuose šaltiniuose.

Raišupka (|| *Ráišupelis* of. || *Raišupė*) up. Ss;
Raudėniškių ežeras (|| *Raudėnis* of.) ež. Klvr;
Rūdė (|| *Rudė* of.) up. Vv;
Rūdupėlis (|| *Rūdupėlė* of. || *Rūdžiū upėlis*) up. Prn;
Utėlinka (|| *Utalina* of. || *Utalinka*) up. Ss;
Vyžupys (|| *Vyžupis* of.) up. Klvr.

Kaip matyti iš sąrašo, kai kuriems žinomiems vardams rasta naujų variantų, besiskiriančių įvairiais požiūriais. Pasitaikė tos pačios šaknies vardų su skirtingos kilmės priesagomis (*Perš-áika* ir *Perš-ékė*) bei skirtingais priesagos variantais (*Kermuš-inė* ir *Kermuš-inis*). Fiksuota atvejų, kai tas pats vandenvardis turi dvi antrojo dėmens formas: yra tos pačios giminės, bet turi skirtingus kamiengalio balsius (*Vyžupis* ir *Vyžupys*) arba turi skirtingas gimines (*Ošvenčià* ir *Ūšventis*), priklauso skirtingiems antrinių vandenvardžių sluoksniams (*Aguōn-inis* ir *Aguōnio ežeras*, *Raudėniškių ežeras* ir *Raud-ėnis*), skiriasi kirčio vieta bei priegaidė (*Rūdė* ir *Rudė*). *Utėlinka* yra pirmas šios šaknies upės vardas, fiksuotas tiriamame areale (plg. *Utėlis* ež. Trgn). Jis, beje, patvirtina ir patikslina iki šiol buvusį žinomą vandenvardžių *Utalina* of. || *Utalinka* kilmės aiškinimą (dar žr. Vanagas 1970, 181; LHEŽ, 356).

Pastebima, kad tiriamame areale vartojami apslavinti vandenvardžių variantai: greta upėvardžio su lietuviška priesaga *Peršékė*, vartojamas ir su slaviška – *Peršáika*; greta sudurtinių upėvardžių su antruoju sandu *-upė*, *-upelis* (*Raišupė*, *Ráišupelis*), vartojamas ir dūrinys su apslavintu antruoju sandu – *Raiš-upka*. Atkreiptas dėmesys ir į tai, kad šiame areale pasitaiko antrinės „toponiminės mažybės“²¹ vandenvardžių: *Lapupėlė* || *Lapupė*; *Nipriukas* || *Nipras*.

Taigi tokią realią tuometinę vandenų vardų vartosenos gyvojoje kalboje situaciją rodo užrašyti atvejai. Manoma, kad šie duomenys padės tyrėjams aiškinti kitų vietovardžių tiek darybą, tiek etimologiją, tiek semantiką. Praktikos reikalams naujai fiksuoti vandenvardžių variantai taip pat galėtų būti vertingi – leistų patikslinti kai kurias vandenvardžių lytis, nustatyti, kuri yra senesnė, kuri pirminė, kuri išvestinė ir kt.

Duomenys apie straipsnyje aptartų vandenvardžių darybos bruožus, kilmės tendencijas, naujai pastebėtus variantus ateityje bus įtraukti į bendrą viso tiriamo arealo hidronimijos darybos tipų ir kilmės polinkių analizę ir, tikimasi, padės atkurti bendrą tarpukario laikotarpio Marijampolės apskrities vandenvardžių vaizdą.

²¹ Dar žr. Vanagas 1970, 126, 195.

Išvados. Marijampolės apskrities tarpukario anketų duomenys ne tik patikslino esamus hidronimijos duomenis, bet ir papildė Lietuvos upių ir ežerų vardyną naujais vandenvardžiais. Šiuo straipsniu atkreiptas dėmesys į 39 iš gyvosios kalbos užrašytus vandenų vardus, kurie iki šiol nepublikuoti, netirti, neįtraukti į oficialius upių ir ežerų vardų sąrašus. Straipsnyje nustatytas kiekvieno jų darybos būdas (pirminis, antrinis (priesagos vedinys), sudurtinis, sudėtinis) ir darybos pamatas (apeliatyvas, kitas toponimas, asmenvardis).

Lietuviškojo sluoksniu vandenvardžių kilmei paaiškinti pakako lietuvių kalbos žodžių (tiek bendrinių, tiek tikrinių), iš kitų kalbų žodžių susidariusių vandenvardžių kilmės šaltinis tiriamame areale dažniausiai buvo lenkų kalbos bendriniai ir tikriniai žodžiai. Analizė arealiniu aspektu padėjo išskirti lietuvių toponimų sluoksnį, liudijantį apie glaudžias lietuvių ir lenkų leksikos sąsajas. Be to, buvo nustatyta, kad didžioji dalis tiriamų Marijampolės apskrities vandenvardžių priklauso vėlyvajam lietuvių hidronimų sluoksniui.

Greitinant publikuotus šaltinius bei anketose teikiamą papildomą informaciją, buvo rasti ir susieti su jau žinomais 12 vandenvardžių variantų. Jie parodė realią vandenų vardų vartosenos gyvojoje kalboje situaciją tuometinėje Marijampolės apskrityje.

Taigi lokalinių tyrimų patirtis bei rezultatai patvirtina atliekamo darbo aktualumą. Jie ne tik išryškina skirtingų Lietuvos vietų vardų darybos ir kilmės ypatumus, papildo jau žinomas lietuviškų hidronimų bendrašaknes grupes, padeda atsakyti į daugelį su vietovardžių lyčių raida susijusių klausimų, bet ir yra svarbūs tolesniems lietuvių toponimikos tyrimams.

ON SEVERAL HYDRONYMS OF MARIJAMPOLĖ COUNTY UPDATING CURRENT HYDRONYMY DATA

Summary

Unique resources of toponyms accumulated during the interwar and afterwar period in Lithuania are stored at the Department of Onomastics in the Institute of the Lithuanian Language. Data from questionnaires of the interwar period, i.e. toponyms accumulated by former counties, are among the most scientifically valuable. The author of this article selected the place names of Marijampolė County recorded in the language spoken in thirteen rural districts. Authentic and previously unexamined material was divided according to the type of objects named: names of water bodies (hydronyms), names of

inhabited locations and names of uninhabited locations (names of various other objects located on the surface of the earth). In the analysis and discussion of ways of place name formation and evaluation of the origin of toponyms within the indicated groups, the focus was on the authenticity of toponyms, especially hydronyms, recorded in the interwar period.

To date there are two official published hydronym sources: *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas (Index of Names of Lakes and Rivers of the Lithuanian SSR)* (editor E. Grinaveckienė, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963) and *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas (Etymological Dictionary of Lithuanian Hydronyms)* by A. Vanagas (Vilnius: Mokslas, 1981). While using both editions for practical purposes, some inconsistencies, differences in form, accentuation, localization and in other aspects were detected. Data from interwar questionnaires of Marijampolė County helped to refine the current data as well as supplement the index of Lithuanian rivers and lakes with new hydronyms. Such studies do not only reveal peculiarities of different Lithuanian place names, but also help to find answers to a number of questions related to the evolution of gender and sources of origin of toponyms.

OBJEKTŲ NUORODŲ SUTRUMPINIMAI

ež. – ežeras	rst. – raistas
grv. – griovys	up. – upė
pv. – pieva	upl. – upelis
r. – rajonas	

LOKALIZACIJOS NUORODŲ SUTRUMPINIMAI

Antz – Antāzavė (Zarasų r.)	Lkč – Lekėčiai (Šakių r.)
Brb – Balbiėriškis (Prienuų r.)	Lkv – Laūkuva (Šilalės r.)
Dglš – Daugėliškis (Ignalinos r.)	Lš – Liškiava (Varėnės r.)
Gdl – Gudėliai (Marijampolės sav. t.)	Mrj – Marijampolė
Grk – Girkalnis (Rasėinių r.)	Pkr – Pakruojis
Igl – Igliškėliai (Marijampolės sav. t.)	Prn – Prienai
Klvr – Kalvarija (Marijampolės sav. t.)	Rdm – Rudaminà (Lazdijų r.)
Krkn – Krekenavà (Pānevėžio r.)	Srd – Serėdžius (Jurbarko r.)
Krsn – Krosnà (Lazdijų r.)	Srv – Surviliškis (Kėdāinių r.)
Krš – Kuršėnai (Šiaulių r.)	Ss – Sasnavà (Marijampolės sav. t.)
KzR – Kazlų Rūdà	Trgn – Taurāgnai (Utenės r.)
Lbv – Liubāvas (Kalvarijos sav. t.)	Vv – Veiveriai (Prienuų r.)
Ldvn – Liudvināvas (Marijampolės sav. t.)	

KITI SUTRUMPINIMAI

avd. – asmenvardis

br. – baltarusių

le. – lenkų, lenkiškai

lie. – lietuvių, lietuviškai

m. – metai

of. – oficialus, oficialiai

pan. – panašiai

plg. – palygink

pvd. – pavardė

skol. – skolinys

v(ok). – vokiečių, vokiškai

vv. – vietovardis, vietovardžiai

žr. – žiūrėk

ŠALTINIAI

ATSŽ – *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas 2*, Vilnius: Mintis, 1976.

BRS – *Белорусско-русский словарь*, Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1962.

IAK – *Istorinių asmenvardžių kartoteka*, Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus fondas.

LHEŽ – Aleksandras Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Mokslo, 1981.

LKŽ^e – *Lietuvių kalbos žodynas* (<http://www.lkz.lt/startas/htm>).

LPŽ – Aleksandras Vanagas (red.), *Lietuvių pavardžių žodynas 1–2*, Vilnius: Mokslo, 1985–1989.

LUEV – Elena Grinaveckienė (red.) *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.

LVKŽ⁵ – Kazimieras Kuzavinis, Bronys Savukynas, *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.

LVŽ – Laimutis Bilkis, Vitalija Maciejauskienė, Marija Razmukaitė, *Lietuvos vietovardžių žodynas 1*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2008.

SJP – *Słownik języka polskiego 2–6*, Warszawa: Nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego, 1902–1915.

SMPRL – *Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa: Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, 1967.

SNP – *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych 1–10*, Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1992–1994.

VK – *Vietovardžių iš gyvosios kalbos kartoteka*, Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus fondas.

LITERATŪRA

Ambrazas Saulius 2000, *Daiktavardžių darybos raida 2*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Bartkutė Nerija 2008, *Joniškio rajono teritorijos toponimija: daryba ir raidos polinkiai*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Šiaulių universitetas ir Vytauto Didžiojo universitetas.

Bilkis Laimutis 2001, Vandenvardžiai, in Robertas Jurgaitis (red.), *Lygumai. Stačiūnai*, Vilnius: Versmė, 593–599.

Bilkis Laimutis 2006, Dėl kai kurių liet. vandenvardžių kilmės, in Laimutis Bilkis, Alma Ragauskaitė, Daiva Sinkevičiūtė (red.), *Baltų onomastikos tyrimai. Aleksandrui Vanagai atminti*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 47–62.

Bilkis Laimutis 2009, *Panemunėlio vandenvardžiai* (svetainėje „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 04 14).

Bilkis Laimutis 2009a, *Baisogalos valsčiaus vandenvardžiai* (svetainėje „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 06 29).

Brechenmacher Josef Karlmann 1963, *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen 2*, Limburg a. d. Lahn: C. A. Starke Verlag.

Endzelytė Renata 2004, Šiaurės vidurio Lietuvos vandenvardžių daryba, *Lt* 4(60), 63–77.

Endzelytė Renata 2005, *Šiaurės vidurio Lietuvos vietovardžiai*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Lietuvių kalbos institutas ir Vytauto Didžiojo universitetas.

Maciejauskienė Vitalija 2008, Dėl asmenvardžių su priesaga *-(i)ūnas* paplitimo XVII amžiuje, *ALt* 137–156.

Mickienė Ilona 2001, *Telšių rajono toponimų daryba*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Kauno Vytauto Didžiojo universitetas.

Savukynas Bronys 1960, Ežerų vardai: A, *LKK* 3, 289–300.

Savukynas Bronys 1961, Ežerų vardai: B, *LKK* 4, 219–226.

Savukynas Bronys 1962, Ežerų vardai: Č–D, *LKK* 5, 191–198.

Savukynas Bronys 1966a, Ežerų vardai: E–G, *LKK* 8, 183–194.

Savukynas 1966b – Бронис Савукинас, К проблеме западнобалтийского субстрата в югозападной Литве, *Blt* 1(2), 165–176.

Senkus Juozas 1963, Šešupės ir Jiesios intakai, *LKK* 6, 213–234.

Sviderskienė Dalia 2005, Marijampolės apskrities Marijampolės valsčiaus vietovardžių darybos ir kilmės polinkiai, *LKK* 52, 91–118.

Sviderskienė Dalia 2006, Marijampolės apskrities sudurtiniai oronimai, *Lt* 4(68), 47–59.

Sviderskienė Dalia 2006a, Marijampolės apskrities drimonimų darybos ir kilmės polinkiai, *LKK* 54, 33–46.

Sviderskienė Dalia 2007, Marijampolės apskrities gyvenamųjų vietų vardai, *LKK* 57, 99–122.

Vanagas Aleksandras 1961, Akmena, Lašmuo ir kiti panašios darybos upėvardžiai, *LKK* 4, 227–232.

Vanagas Aleksandras 1962, Nauji duomenys iš toponimikos, *LKK* 5, 185–190.

Vanagas Aleksandras 1964, Dėl hidronimų darybos nagrinėjimo, *LKK* 7, 207–220.

Vanagas Aleksandras 1970, *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius: Mintis.

Vanagas Aleksandras 1977, Dėl požiūrio į senuosius lietuvių hidronimus, *MA Darbai* 60, 141–150.

Vanagas Aleksandras 1981, Lietuvių hidronimų semantika, *LKK* 21, 4–153.

Vanagas 1985 – Александрас Ванас, Хронологические пласты иноязычных топонимов Литвы, *ZSI* 30(6), 1985, 869–872.

Zinkevičius Zigmantas 2008, *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Dalia SVIDERSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5

LT-10308 Vilnius

Lithuania

[*dalia_sviderskiene@lki.lt, daliasviderskiene@gmail.com*]